

Двох маю...

На війні?

Дома. Старшого певно скоро заберуть...

То ти щасливий. Усі дома... А от думаю. От як навкруги багато люду... Все люди, все люди ... А я ... Мав і я, голубе, трьох синів. Забрали. Сеся, що в буді, невістка з дитинов. Ади, семей рік має ... Старшого мого [3].

Функціонування експресивно-багатих простих речень збагачує стилістичні можливості мовної художності Уласа Самчука, творить емоційно-напружені контексти.

Твори Уласа Самчука репрезентують різноманітну семантико-стилістичну структуру простих речень, які є функціонально важливими в тексті. Номінативні речення у творах Уласа Самчука несуть особливу увиразненість, емоційну напруженість, створюють статичні описи, вносять експресивний ефект: Зима непевна. Метелиці. Відлине [3]; Жита, пшениці, знов жита. Отам далі темно-зелена купа дерев. Невеликий застиглий хуторець – біла хата, сіра клуня, кудлатий, як вівця, вишняк. Лінива, поплямлена маковим цвітом, долина, таємничий, закритий величезною черешнею, ярк [2].

Міцно увійшли в мовну практику Уласа Самчука безособові речення, стилістичні якості яких надають змістові більшої наочності, свіжості, жвавості. Вони виразно забарвлюють контекст експресивним тоном, оформлюють оцінку різноманітних та яскравих явищ природи, вдало фіксують особливо піднесені відчуття, враження, настрої та інші людські переживання і реакції на об'єктивну дійсність: І страшно іноді тут буває. Одного разу Ряба затигнула Володька геть під самий Клепітський ліс. Що він тут находився та настраждався; Володькові сумно. Ще і ще раз обдумує свою школу; Ми ж прилипли до землі і лежимо. Холодно, мокро [1].

Отже, індивідуальний мовний стиль письменника нерозривно пов'язаний із загальнонародною мовою, він ґрунтується на ній і виростає з неї. У своїй творчості письменник користується багатогранними засобами загальнонародної мови.

Список використаних джерел

1. Самчук У.О. Волинь: Роман у трьох томах / У.О. Самчук. – Острог-Львів: вид-во «Оріяна-Нова», 2004. – 176 с.
2. Самчук У. Дермань: Роман / Улас Самчук. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – 120 с.
3. Самчук У.О. Марія: Хроніка одного життя / У.О.Самчук. – Львів: Вид-во «Оріяна-Нова», 2004. – 176 с.

Summary. The article deals with the linguistic peculiarities of Ulas Samchuk works and their functional and stylistic saturation, landscapes depictions, lyrical digression, author language, stylistic parcelling, inner monologues and dialogues, phrase syntactic unity, impersonal constructions, short and impersonal sentences.

Key words: language, works of art, functional and stylistic saturation, phrase syntactic unity, parcelling, monologue and dialogue.

Отримано: 17.10.2012 р.

УДК 811.161.2'282

Г.І. Гримашевич

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК

У статті проаналізовано стан дослідження середньополіських говірок, сформульовано основні проблеми, які потребують вивчення в зазначеному регіоні, визначено шляхи вирішення важливих діалектологічних проблем у середньополіських говірках для розкриття закономірностей розвитку, історії становлення та сучасного стану середньополіського діалекту.

Ключові слова: середньополіські говірки, актуальні проблеми, діалектологічні дослідження, етнолінгвістичні дослідження.

Середньополіський діалект як один із говорів північноукраїнського наріччя – архаїчної зони Славії – здавна привертав увагу дослідників різних галузей знань, серед них і діалектологів, очевидно, через те, що середньополіські говірки «знаходяться в центрі поліського діалектного континууму, вони є говірками давньої формації зі стабільним протягом віків тубільним населенням» [9, 41], зберігають на всіх мовних рівнях, насамперед на фонетичному та лексич-

ному, архаїчні реліктові риси, які виразно демонструють унікальні особливості мовлення, насиченого ендемізмами, а водночас і світобачення поліщуків. Крім того, саме досліджувана територія потерпіла від аварії на ЧАЕС, що призвело до глибоких демографічних змін у межах середньополіського діалекту й до того, що «центральный північний мовний ареал як діалектна цілість перестав існувати, а поняття середньополіський діалект у межах та ареальній структурі, які дотепер були відомі в українській діалектології, уже належать минулому» [6, 5].

Мета нашої розвідки – проаналізувати стан дослідження середньополіських говірок, визначити основні проблеми, які потребують вивчення в зазначеному регіоні, та шляхи їх розв'язання для розкриття закономірностей розвитку, історії становлення середньополіського діалекту.

Зауважимо, що територія Середнього Полісся привертала увагу діалектологів XIX – XX ст., серед яких насамперед потрібно відзначити дослідження польських учених В. Курашкевича, Й. Тарнацького; пізніше цей ареал, почасти разом з іншими говорами північноукраїнського наріччя, був у полі зору науковців, які на цій території досліджували різні ТГЛ (М. Никончук, В. Куриленко, П. Романюк, Ф. Бабій, І. Федоровська, О. Никончук, В. Мойсієнко, В. Конобродська, Г. Гримашевич та ін.).

Активізація дослідження середньополіського діалектного мовного континууму припадає на II половину XX ст. і пов'язана передовсім з ім'ям М. Никончука, який обстежив 465 н.п., зібрав унікальний діалектний лексичний матеріал, що став основою для написання докторської дисертації, у якій учений порушив низку важливих проблем, які актуальні й досі. Зокрема, досить ґрунтовно проаналізовано проблему генези правобережнополіських говірок, здійснено ареальне членування зазначеної зони, проведено низку лексико-семантичних паралелей. Висновки й узагальнення зроблені на широкому фактичному лексичному матеріалі, що охоплює 28 ТГЛ [16]. Водночас у цей період виходить низка видань, присвячених Полісся, у яких представлено різноплановий матеріал про матеріальну й духовну культуру поліщуків, зафіксовану в слові (див., наприклад, [12; 18; 19]).

Незважаючи на неабияке зацікавлення досліджуваною територією, усе ж наявні чимало проблем, які потребують системного дослідження й потрактування з урахуванням останніх наукових даних для з'ясування сучасного стану середньополіських говірок, а можливо, і для прогнозування говіркового майбутнього цієї території:

Простеження динаміки різних ТГЛ зазначеного ареалу, особливо тих, які зазнають (чи й уже зазнали) значних змін, пов'язаних зі зникненням реалій і виходом з активного вжитку лексем на позначення тих денотатів, які були невід'ємним атрибутом життєдіяльності поліщуків. Зокрема, у дослідженні М. Никончука [16] проаналізовано ТГЛ, лексика яких сьогодні зазнала архаїзації (ТГЛ прядіння й ткацтва, млинарства та олійництва) у зв'язку зі зникненням таких промислів. Водночас спостерігаємо динаміку лексики одягу та взуття, хатніх предметів і посуду, транспорту тощо. Тому основне завдання у сфері діалектної лексикології – простеження динаміки лексики різних ТГЛ і фіксація нового лексичного матеріалу в сучасних середньополіських говірках та введення його до наукового обігу.

Окремого сучасного вивчення потребує фонетична система середньополіських говірок, яка вже була в полі зору діалектологів (Т. Назарової [15], М. Никончука [16] та ін.), хоча тогочасні дослідження за відсутності належного технічного забезпечення не дали змоги розв'язати низку важливих проблем у царині фонетики. Зокрема, досі остаточно не вирішено питання про наявність / відсутність на теренах Середнього Полісся дифтонгів, оскільки ця проблема не має одностайного висвітлення в працях українських діалектологів (наприклад, у 70-80-х роках XX ст. М. Никончук фіксував дифтонги в мовленні представників старшого покоління, а польові дослідження 90-х років і сучасні записи діалектного мовлення засвідчують процес цілковитого зникнення дифтонгів і перетворення їх на монофтонги – так звані звуки неоднорідної артикуляції). Розв'язати наявну проблему дасть змогу сучасна комп'ютерна техніка, за допомогою якої можна визначити довготу звучання вокального компонента й відзначити в ньому наявність / відсутність елемента дифтонга.

У зв'язку з активізацією в сучасній україністиці етнолінгвістичних досліджень потребує системного дослідження система обрядів Середнього Полісся як частини Славії, про що неодноразово писав М. Толстой [21; 22]. Зауважимо, що весільну обрядовість поліщуків у 70-80-х роках XX ст. досліджував П. Романюк [20], поліський поховальний та поминальний обряди останніх десятиріч XX ст. – В. Конобродська [11], водночас родильна обрядовість теренів Середнього Полісся не була предметом спеціального наукового дослідження, за винятком окремих публікацій С. Гвоздевич [4]. Крім того, зважаючи на період, який минув із часу вивчення весільного обряду, можна порушувати проблему динаміки весільного обряду завдяки повторному обстеженню середньополіських говірок, а також зацентрувати увагу на дослідженні номінації різних сфер духовної культури поліщуків у сучасних умовах.

Практично відсутні дослідження граматичної системи середньополіських говірок, зокрема словозміна іменників (на матеріалі західнополіського діалекту таке дослідження виконала

Р. Зінчук [10]). Крім того, запис діалектного мовлення з території Середнього Полісся засвідчує перспективність дослідження займенникової та прислівникової систем, оскільки ці граматичні класи слів відзначаються як наявністю різноманітних фонетичних і словотвірних варіантів займенників і прислівників, так і особливостями функціонування в сучасному говірковому мовленні, що дасть змогу простежити процес їхнього становлення в досліджуваному континуумі та функціонування в різні періоди української мови. Також потребує окремого системного опису синтаксична система середньополіських говірок, оскільки досі ця царина не привертала увагу дослідників на зазначеному мовному обширі.

Сучасна діалектологія як наука немислима без діалектних текстів, які є цінним джерелом для вивчення всіх мовних рівнів говірок, але насамперед синтаксису [3, 3], значну частину яких ми маємо з різних зон українського діалектного континууму. На жаль, сучасних текстів із території Середнього Полісся бракує, хоча наявні записи суцільного говіркового мовлення досліджуваної території в хрестоматії «Говори української мови» [8], не можна не відзначити фундаментальну працю «Говірка села Машеве Чорнобильського району» [5], а також «Говірки Чорнобильської зони» [7], які репрезентують середньополіський мовний обшир. Але сучасна наука потребує нового, повнішого, можливо, більш якісного запису діалектного мовлення порівняно з давніми записами «від руки» із застосуванням сучасної техніки, зокрема й відео, на що вказує і Г. Аркушин, з-під пера якого вийшла низка текстів із території Західного Полісся [1; 2] і який вважає (цю думку підтримуємо й ми), що до кожного збірника текстів повинен бути доданий диск із магнітофонним записом розповідей, а ще краще – відеозапис [3, 7].

У час активізації діалектної лексикографії поживалася робота над укладанням різнопланових словників у багатьох зонах українського діалектного континууму. Досліджувані середньополіські говірки представлені в словниках П. Лисенка [13; 14], але ці видання репрезентують лексикон говірок середини ХХ ст., який, закономірно, зазнав значних змін упродовж останніх десятиріч. Водночас відсутній зведений словник поліських говорів (над його укладанням працюють зараз науковці Луцька, Житомира, Глухова) загалом і словник лексики середньополіських говірок зокрема, що спонукає до подальших діалектологічних експедицій із метою фіксації нового говіркового матеріалу.

Оскільки досліджуваний ареал постраждав унаслідок аварії на ЧАЕС, на території Середнього Полісся є немало населених пунктів, у яких проживають переселенці із забруднених територій, котрі досі зберігають у своєму мовленні говіркові особливості рідної говірки та генетичну пам'ять про історію свого села. Тому потрібно максимально дослідити мовлення переселенців, доки воно остаточно не асимілювалося з мовленням нового оточення. Крім того, навіть у відселених селах досі проживає незначна кількість людей, які є останніми носіями мовлення та культури своєї говірки, що практично зникла, тому закономірно потребує негайної фіксації матеріалу та збереження для майбутніх поколінь.

Отже, зазначені вище проблеми потребують вирішення для з'ясування сучасного стану середньополіських говірок, для простеження їхньої динаміки, для з'ясування досі не вирішених проблем розвитку й становлення середньополіського діалекту й, можливо, для забезпечення майбутнього цього мовного масиву. Пропонуємо деякі шляхи розв'язання означених проблем: 1) максимально залучати до збору діалектного матеріалу студентів під час діалектологічної практики за питальником М. Никончука [17] для простеження, наприклад, динаміки тих чи інших ТГЛ; 2) під час роботи зі студентами над написанням дипломних і магістерських робіт продумувати теми їхніх наукових досліджень, матеріали яких можна використати для укладання словника досліджуваної території; 3) з метою забезпечення точності фіксації досліджуваного матеріалу в процесі запису діалектного мовлення використовувати сучасну техніку (диктофони, відеоапаратуру); 4) організовувати експедиції в населені пункти Середнього Полісся з метою фіксації діалектного матеріалу та введення його до наукового обігу.

Список використаних джерел

1. Аркушин Г. Л. Голоси з Волинського Полісся / Григорій Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с. + 2 DVD.
2. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 535 с.
3. Аркушин Г. Л. Українські діалектні тексти (до питання методології) / Г. Л. Аркушин // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 3–8.
4. Гвоздевич Стефанія. Родильна обрядовість поліщуків / Стефанія Гвоздевич // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження Вип. 1. Київське Полісся. 1994. – Львів, 1997. – С. 164–171.
5. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – Ч. I–IV. – К. : [б. в.], 2003–2006.

6. Говірки чорнобильської зони. Системний опис / Автори П. Ю. Гриценко та ін. – К. : Довіра, 1999. – 271 с.
7. Говірки Чорнобильської зони : тексти. – К. : Довіра, 1996. – 359 с.
8. Говори української мови : зб. текстів. – К. : Наук. думка, 1977. – 591 с.
9. Залеський А. М. Говірки Київського / А. М. Залеський // Полісся Київське Полісся : Етнолінгвістичне дослідження. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 18–27.
10. Зінчук Р. С. Словозміна іменників у західнополіських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Р. С. Зінчук. – Луцьк, 2010. – 20 с.
11. Конобродська В. Л. Поліський поховальний і поминальний обряди. Етнолінгвістичні студії. Т. 1 / В. Л. Конобродська. – Житомир : «Полісся», 2007. – 354 с.
12. Лексика Полесья. Материали и исследования. – М. : Наука, 1968. – 368 с.
13. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1961. – 72 с.
14. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.
15. Назарова Т. В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополесских говоров / Т. В. Назарова // Полесье. Лингвистика. Археология. Топонимика. – М. : Наука, 1968. – С. 67–101.
16. Никончук М. В. Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні : Монографія / М. В. Никончук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 316 с.
17. Никончук М. В. Програма-посилання до лексичного атласу Правобережного Полісся / М. В. Никончук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 80 с.
18. Полісся: етнікос, традиції, культура. – Луцьк : Вежа, 1997. – 264 с.
19. Полісся: мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. – К., 1996. – 468 с.
20. Романюк П. Ф. Лексика некалендарних обрядів правобережного Полесья (на матеріалі свадобного обряду) : дисс. ... канд. філол. наук / Петро Федорович Романюк. – Житомир, 1984. – 294 с.
21. Толстой Н. И. Этнокультурное и лингвистическое изучение Полесья (1984-1994) / Н. И. Толстой // Славянский и балканский фольклор. – М. : Индрик, 1995. – С. 5–20.
22. Толстой Н. И., Толстая С. М. О задачах этнолингвистического изучения Полесья / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Полесский этнолингвистический сборник. – М. : Наука, 1983. – С. 3–21.
23. Galyna Grymashevich. Actual problems research Middle Polissja dialects

Summary. In the article analyzed state research Middle Polissja dialects, formulated main problems, that requiring study in mentioned region, defined ways solution important dialectological problems in the Middle Polissja dialects for disclosure patterns development, history attitude and contemporary state Middle Polissja dialects.

Key words: *Middle Polissja dialect, actual problems, dialectological research, ethnolinguistical research.*

Отримано: 19.10.2012 р.

УДК: 811.161.2' 373

Н.В. Гудима

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЗАРУБІЖНОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті автор аналізує погляди зарубіжних та українських мовознавців на причини запозичення лексичних одиниць, доводить вплив екстралінгвальних і власне лінгвальних чинників на процес запозичення лексем і систематизує основні мовні та позамовні чинники виникнення іншомовних слів у сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: *процес запозичення, іншомовна одиниця, екстралінгвальні / лінгвальні, зовнішні / внутрішні, мовні / позамовні чинники, мовний контакт, вплив.*

Для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі важливим стає вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін.